

ОБРАЗ ДИТИНИ ЯК СУБ'ЄКТА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

У статті проаналізовано погляди видатних педагогів на образ дитини як суб'єкта морального виховання. Автором доводиться, що прогресивні педагоги розглядали дитину як найвищу цінність, а мету морального виховання вбачали в підготовці вільної, гармонійно розвиненої особистості.

Ключові слова: образ дитини, моральне виховання, суб'єкт, видатні педагоги.

В.Д. Попов. Образ ребенка как субъекта морального воспитания в истории педагогической мысли. В статье проанализированы взгляды выдающихся педагогов на образ ребенка как субъекта морального воспитания. Автором доказывается, что прогрессивные педагоги рассматривали ребенка как наивысшую ценность, а цель морального воспитания видели в подготовке свободной, гармонически развитой личности.

Ключевые слова: образ ребенка, моральное воспитание, субъект, выдающиеся педагоги.

Vladimir D. Popov: Image of a child as subject of moral education in the history of pedagogic studies. The article analysis the views of well-known educators on the image of a child as a subject of moral education. The author proves that advanced educators considered the child as the uppermost value, and viewed the goal of moral upbringing as preparation of a free and harmonious personality.

Key words: image of a child, moral education, subject, well-known educators.

Постановка проблеми. Моральне становлення особистості дитини – актуальна проблема демократичної України, яка творить своє майбуття через оптимізацію розвитку особистості, через ґрунтовний із позицій планетарного мислення ціннісний підхід до людини. Особистість має розв'язувати масштабні світоглядні завдання, пізнавати себе як мікрокосм у макрокосмі, пізнавати іншу людину, визначати власну життєву стратегію та моральні орієнтири своєї життєдіяльності, усвідомлювати високу мету життя.

Навчити дітей творити моральні взаємини в гармонії з іншими людьми, самим собою, світом навколо себе – стратегія виховної політики школи нового типу демократичної держави. Від функціонування школи багато в чому

залежить, яким буде наше суспільство завтра, яким шляхом йтиме, як буде жити далі. Нова модель освіти має базуватися на засадах демократизму та гуманізму і сприяти створенню умов для особистісного розвитку, самореалізації людини.

Завдання морального виховання полягає у формуванні й розвитку в дитини моральної спрямованості, тобто моральних почуттів, потреб, свідомості, стійких моральних переконань, навичок та звичок моральної поведінки, спрямованих на усвідомлення підростаючою особистістю свого відношення до людей, самої себе, життя в цілому.

Основна увага сучасних досліджень щодо морального виховання учнівської молоді зосереджується на вивченні умов цього процесу (О. Богданова, І. Мар'єнко,); моральної поведінки та формування морального вчинку школярів (І. Бех, О. Богданова, І. Дубровіна, І. Кравченко, В. Кузь, М. Левківський); формуванні моральних уявлень, понять та цінностей особистості (О. Вишневський, О. Докукіна, І. Зязюн, З. Плохій, А. Сиротенко); засвоєння морального досвіду, моральних норм (Л. Канішевська, В. Оржеховська, Н. Хамська); формування моральної поведінки в умовах сім'ї (Т. Алексеєнко, В. Постовий); формування моральних норм на основі християнських цінностей (С. Ярмусь). Слід зазначити, що в усіх указаних дослідженнях автори акцентують увагу на особистості вихованця, адже вивчення будь-якого аспекту морального виховання вимагає розкриття внутрішнього образу дитини як суб'єкта цього процесу.

Мета статті – проаналізувати погляди видатних педагогів на образ дитини як суб'єкта морального виховання.

Представники світової педагогічної думки Ж.-Ж. Руссо, І. Песталоцці, Р. Штайнер та інші представники гуманної педагогіки в питанні виховання виходили з «прав людини», спиралися на переконання, що інстинкти, з якими людина приходить у світ, є добрими і заслуговують довіри, що саме природа вкладає в душу дитини любов до ближнього.

Ж.-Ж. Руссо вважав дитину не матеріалом, який формує вихователь за

своїми бажаннями, а самостійною істотою, яка має право на особистий шлях розвитку і власний вибір. Головну умову успішності морального розвитку педагог убачав у справжньому природному моральному потенціалі людини. Руссо метою виховання ставив усебічний розвиток у дитині гуманних почуттів, здібності до праці [6].

І. Песталоцці наполягав на тому, щоб виховувати дітей не повчаннями, а створенням моральних нахилів шляхом практикування в позитивних учинках, які вимагають від вихованців самоопанування і формують їхню волю. Пізніше цей метод у різних педагогічних системах було названо методом вправлення, в основу якого було покладено ідею моральної діяльності [4].

Проблеми моралі та особливості її формування у дітей різного віку биті в дослідженнях відомих вітчизняних педагогів Г. Сковороди, К. Ушинського, І. Огієнка, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського та багатьох інших.

Великого значення надавав моральному вихованню педагог, мислитель і поет Г. Сковорода. На його думку, мета виховання – підготовка вільної людини, гармонійно розвиненої, щасливої, корисної для суспільства людини. Він стверджував, що добре виховану людину характеризують не тільки знання, а й моральні чесноти. Моральні цінності є основоположними для життя й діяльності «истинного человека». Пріоритет виховання морально-духовної людини, на думку вченого, базується на основі міцної віри, високої моральності, яка не обмежує людину, а олюднює її спілкування з іншими, гармонізує її з макрокосмом. Особливо актуальною є ідея кордоцентризму як основна характеристика українського виховного ідеалу. Серце філософ вважав основою, що втілює і випромінює моральність.

«Філософія серця» знайшла своє продовження в релігійно-моральній концепції П. Юркевича, в якій добре серце – основа людської суті, морально-духовна основа життєдіяльності людини.

К. Ушинський, який стверджував, що кожен народ має свою мету виховання, свій особливий ідеал людини і вимагає від свого вихованця відтворення цього ідеалу в окремих особистостях. На думку педагога,

«моральний вплив становить головне завдання виховання, значно важливіше, ніж розвиток розуму взагалі, наповнення голови знаннями і роз'яснення кожному його особистих інтересів» [9, с. 58].

Видатний педагог вважав, що моральне виховання дітей – це насамперед розвиток їх життєвих поглядів і переконань, розуміння змісту та значення ролі моральних принципів у суспільстві. Він наголошував, що неможливо розвивати душу дитини без внесення до неї переконань. Із формуванням моральної свідомості Ушинський пов'язував вироблення навичок і звичок поведінки, удосконалення людської натури загалом. Моральні переконання формуються поетапно: необхідно, щоб знання переходили в переконання вихованців, переконання у звички, а звички в нахили.

Видатний педагог і філософ І. Огієнко пропонував розглядати моральний розвиток дитини як процес індивідуально-особистісного прилучення її до християнської спадщини народу, опанування загальнолюдськими цінностями і соціокультурним досвідом людства в процесі морально-практичної діяльності і самостійного творчого розвитку. Обґрунтовані І. Огієнком моральні принципи виховання особистості (принцип моральної спрямованості виховання, спадкоємності християнському ідеалу, самовдосконалення особистості) відображають головні протиріччя та тенденції становлення духовно-моральної особистості в дитячому та юнацькому віці. Моральне виховання педагог розглядав як процес цілеспрямованого формування в дитини духовно-моральних якостей свідомості й характеру, стереотипів поведінки та аксіологічної орієнтації.

Український педагог С. Русова трактувала виховання як «передання найкращих моральних заповітів і знання попередніх поколінь для того, щоб із дитини виробилася людина в найкращому значенні слова, найкраще фізично й інтелектуально пристосована до життя» [5, с. 16]. Вона вважала, що саме виховання виробляє в дитини не подвійну моральність, а формує цілісну, міцну особистість, причому переносила акцент на національне виховання, яке є ґрунтом у справі зміцнення моральних сил дитини й оновлення відродженої

душі народу

Г. Ващенко акцентував увагу на необхідності домінанти моральних якостей людини над вольовими. В основу морального виховання Г. Ващенко ставив загальнолюдські та національні цінності, виплекані впродовж віків. Нам здається слушною думка педагога про те, що, незалежно від змісту і тлумачення в різні епохи, основними загальнолюдськими цінностями є самоцінність особистості, цінність людського життя; мир, злагода, толерантність; любов, сім'я, діти, братерство; свобода совісті, думки, світогляду; совість, честь, чесність, гідність; повага свободи і прав людини; обмеження егоїзму, гуманізм, співчуття, милосердя, турбота про інших [3, с. 37].

Загальне в педагогічних системах В. Сухомлинського та А. Макаренка простежується в аксіологічному компоненті, визначальним у якому є всебічний розвиток особистості, коїра визнається обома педагогами найвищою цінністю: «Немає нічого вищого за людину» (А. Макаренко); «Найвищою цінністю...є людина» (В. Сухомлинський).

Відповідаючи на питання «Кого ми виховуємо?», В. Сухомлинський писав: «Гармонійну, всебічно розвинену особистість». Але, як підкреслював павлівський педагог, «справжній майстер педагогічного процесу може уявити собі, кого він виховує лише тоді, коли він бачить свого вихованця в перспективі, у майбутньому. Відома теза А. Макаренка про проектування людини набуває в наші дні характеру найважливішого правила практичного виховання» [7, с.124].

Моральне виховання педагог будував на ідеалах гуманізму, поваги до особистості дитини, до людського «Я». Крізь усі твори вченого проходить думка про те, що людина – найвища цінність суспільства, а моральне життя – це життя думки, розуму, на сторожі якого стоїть чуйне серце. На переконання В. Сухомлинського, «людина з дитинства повинна пізнавати людину – її думки, почуття, найтонші і найскладніші порухи душі, прагнення, поривання. Єдність виховання й самовиховання починається там, де людина, пізнаючи людське,

пізнає тим самим себе» [8, с. 610–611].

Специфічно національними і водночас загальнолюдськими є погляди на моральний розвиток особистості Ш. Амонашвілі. Моральним, за Ш. Амонашвілі, є виховання і навчання, яке по-справжньому уважне до кожного вихованця, націлене на формування його самодостатньої особистості, яка в майбутньому складе самовизначену націю [1].

Більшість сучасних науковців підкреслюють, що особлива увага вчителів та вихователів, метою яких є сформуванню високоморальної, інтелектуальної, творчої особистості, яка у своїй життєдіяльності керувалася б кращими особистісними цінностями, повинна спрямовуватись на учнів молодшого підліткового віку, що визначається їх віковими та психологічними особливостями.

Аналіз досліджень педагогів і психологів, які займаються проблемою морального виховання підлітків, показав, що неправильно зрозуміле почуття дорослості, прагнення до самостійності, самоутвердження не завжди моральними способами впливає на дітей цього віку. Підлітки інколи прагнуть до самоутвердження через неправильно зрозумілу самостійність, проявляючи при цьому розв'язність, грубість, некоректність. Водночас для них є притаманними такі моральні якості, як сміливість, мужність, принциповість, вірність у дружбі. [10, с. 57].

Висновок. Отже, як свідчить проведений аналіз, прогресивні педагоги розглядали дитину як найвищу цінність, а мету морального виховання вбачали в підготовці вільної людини, гармонійно розвиненої, щасливої, корисної для суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике / Ш.А.Амонашвили. – М.: Изд. Дом Шалвы Амонашвили, 1996. – 494 с.
2. Антология педагогической мысли Украинской ССР / Сост. Н.П. Калениченко. – М.: Педагогика, 1988. – 640 с.
3. Ващенко Г. В. Виховний ідеал: Підручник для педагогів, вихователів, молоді та батьків. – 3-тє вид. – Полтава: Полтавський вісник, 1994.

– Т. 1. –192 с. ((57))

4. Песталоцци И. Г. Педагогические сочинения / И.Г.Песталоцци. – М., 1978. – 416 с. ((175))

5. Русова С. Ф. Теорія педагогіки на основі психології / С.Ф. Русова. – Прага: Сіяч, 1924. – 138 с. ((197))

6. Руссо Ж. Ж. Эмиль, или О воспитании // Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж. Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие. – М.: Педагогика, 1988. – 416 с. ((198))

7. Сухомлинский В. А. Этюды о коммунистическом воспитании / В.А. Сухомлинский // Учитель: Статьи. Документы. Педагогический поиск. Воспоминания. Страницы литературы. – М.: Политиздат, 1991. – С.123-130.

8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. Т. 2. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 670с. ((219))

9. Ушинский К. Д. О народности в общественном воспитании / К.Д. Ушинский // Пед.соч.: В 6 т. Т. 1. –М.: Педагогика, 1988. – 414 с. ((229))

10. Хамська Н. Б. Підліток на шляху до моральності / Н.Б. Хамська. – Вінниця: «Універсум – Вінниця», 1998. – 136 с.